

Warszawa, październik 2025 r.

Dr hab. inż. arch. Małgorzata Mirecka
Wydział Architektury Politechniki Warszawskiej
Ul. Koszykowa 55
00-659 Warszawa

RECENZJA

rozprawy doktorskiej Pana Bahaa Bou Kalfouni

pt.: „Transformacja osiedli zmarginalizowanych: wymiar urbanistyczny i architektoniczny kształtowania przyjaznych do życia, sprawiedliwych i odpornych osiedli. Przypadek Bejrutu”

“Transformation of Disadvantaged Neighbourhoods: Urban Design and Architecture Dimensions of Shaping Liveable, Equitable and Resilient Settlements. The Case of Beirut”

wykonana na zlecenie Wydziału Architektury Politechniki Gdańskiej

1. PODSTAWY RECENZJI

1.1. Ustawa z dnia 20 lipca 2018 roku Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t. j. D. U. z 2024 r. poz. 1571),

1.2. Stosowna umowa o dzieło z Politechniką Gdańską,

1.3. Rozprawa doktorska Pana Bahaa Bou Kalfouni pt.: „Transformation of Disadvantaged Neighbourhoods: Urban Design and Architecture Dimensions of Shaping Liveable, Equitable and Resilient Settlements. The Case of Beirut”

tytuł w jęz. Polskim: „Transformacja osiedli zmarginalizowanych: wymiar urbanistyczny i architektoniczny kształtowania przyjaznych do życia, sprawiedliwych i odpornych osiedli. Przypadek Bejrutu”

2. OCENA FORMALNA ROZPRAWY

2.1. Układ pracy

Recenzowana rozprawa doktorska jest opracowaniem jedno tomowym, przedstawionym w formie wydruku w formacie A4, w sztywnej oprawie. Całość opracowania liczy 204 strony. Część merytoryczna (s. 17 – 99) podzielona jest na 8 rozdziałów, poprzedzonych streszczeniem, spisem treści, wykazami publikacji, rysunków

i tabel oraz wyjaśnieniem podjęcia tematu badań (s. 6 – 16), a zakończonych spisem wykorzystanej literatury, obejmującym 106 pozycji (s. 100 – 111). Załączone zostały również artykuły, będące zasadniczym elementem przeprowadzonych badań.

2.2. Wybór problematyki badawczej

Pan Bahaa Bou Kalfouni podjął w swojej pracy problematykę zaniedbanych dzielnic (slumsów i nieformalnych osiedli), koncentrując się na obszarze aglomeracji Wielkiego Bejrutu, gdzie nieformalna urbanizacja doprowadziła do poważnych wyzwań społeczno-gospodarczych i środowiskowych. Praca składa się z pięciu powiązanych ze sobą artykułów, w których Autorzy badają odmienne, lecz uzupełniające się aspekty transformacji przestrzennej w obszarach, będących przedmiotem zainteresowań Doktoranta. Zainteresowania te wynikają, jak opisano w uzasadnieniu podjęcia badań, zarówno ze związków Autora z jego rodzinnym miastem, chęcią kontynuacji badań rozpoczętych w pracy magisterskiej, jak i z opisanej w dalszej części dysertacji potrzeby szerszego rozpoznania uwarunkowań i metod poprawy warunków życia mieszkańców najuboższych części miast. Z danych ONZ wynika, że w slumsach żyje już ponad miliard ludzi, a szacunki wskazują, że problem będzie narastał i do 2050 r. liczba ta może zwiększyć się nawet do 3 miliardów osób. Problem dotyka najbardziej rozwijające się kraje Afryki Subsaharyjskiej, Azji, Ameryki Łacińskiej, jednak jest również niezwykle istotny w innych, narażonych na napięcia polityczne i związane z nimi konflikty zbrojne, kryzysy uchodźcze, ekonomiczne i klimatyczne miastach Świata. Z przytoczonych przez Doktoranta danych wynika, że zjawiska związane z dynamiczną urbanizacją i jednocześnie zamieszkiwaniem znacznego odsetka ludności w złych warunkach, dotyczą również Liban, a szczególnie jego stolicę. Genezy bieda-dzielnicy w Bejrucie Autor dysertacji upatruje w zjawiskach takich jak: kolonializm, handel międzynarodowy, konflikty wewnętrzne i zewnętrzne, różne fale migracji. Do nagłego pogorszenia się warunków zamieszkiwania w mieście przyczyniła się zapewne również gigantyczna eksplozja magazynu z azotanem amonu, w której wg doniesień prasowych, blisko 300 000 osób straciło dach nad głową. Podjętą przez Autora dysertacji problematykę badawczą należy zatem uznać za aktualną i ważną, nie tylko dla Bejrutu, ale również w skali globalnej.

2.3. Cele badawcze, teza, zakres, metoda pracy

Zasadniczym celem pracy, wskazanym przez Autora, jest określenie możliwości i kierunków poprawy stanu zagospodarowania zaniedbanych dzielnic, położonych w obszarze aglomeracji Bejrutu, poprzez zastosowanie odpowiednich narzędzi architektonicznych i urbanistycznych, które mogłyby spowodować poprawę jakości życia ich mieszkańców. Kluczowym celem jest zatem identyfikacja możliwych do zastosowania w bieda-dzielnicach działań naprawczych – na poziomie architektury, urbanistyki i ekologii, które będą stanowić wytyczne dla rozwoju przyjaznych mieszkańcom, sprawiedliwych i odpornych środowisk miejskich. Celowi temu służą: diagnoza wyzwań fizycznych, społeczno-ekonomicznych i środowiskowych, występujących na obszarach slumsów, zidentyfikowanie kluczowych czynników wpływających na ich rozwój oraz unikalnych cech poszczególnych dzielnic, a następnie zbadanie potencjału transformacji uzyskiwanej w wyniku odnowy i rewitalizacji struktur miejskich.

Realizacji celu badań służyć mają postawione przez Doktoranta pytania badawcze, podzielone na dwie grupy – pytań głównych i dodatkowych, na które Autor odpowiada w kolejnych rozdziałach pracy, opierając się na badaniach opisanych w dołączonych do dysertacji artykułach naukowych. Zostało to dodatkowo zilustrowane w Tabeli 2, na s. 34 dysertacji. Biorąc pod uwagę konstrukcję pracy, tryb taki należy uznać za właściwy. Pytania główne objęły 7 zagadnień:

1. W jaki sposób należy identyfikować, kategoryzować i badać działania związane z poprawą stanu fizycznego, aby właściwie zająć się konkretnymi kwestiami związanymi z opracowaniem diagnozy czynników społecznych, ekonomicznych i środowiskowych w środowisku zabudowanym?
2. Jak można zastosować wnioski i strategie w przypadku Bejrutu?
3. Jakie nowe aspekty należy uwzględnić w projektowaniu urbanistycznym i architekturze przy przekształcaniu dzielnic znajdujących się w niekorzystnej sytuacji w Bejrucie?
4. W jaki sposób poprawa warunków fizycznych i społecznych w slumsach śródmiejskich może sprawić, że Bejrut i jego społeczności staną się bardziej zintegrowane i odporne na zjawiska kryzysowe współczesnego świata?
5. W jaki sposób zrównoważone rozwiązania projektowe mogą sprostać wyzwaniom związanym ze zmianami klimatycznymi i stworzyć atrakcyjne i sprawiedliwe środowisko miejskie w dzielnicach nadmorskich znajdujących się w niekorzystnej sytuacji?
6. W jaki sposób zastosowanie środków architektonicznych i urbanistycznych w transformacji dzielnic znajdujących się w niekorzystnej sytuacji poprawia jakość życia mieszkańców?
7. Dlaczego ważne jest uwzględnienie aspektów kulturowych w procesie transformacji dzielnic znajdujących się w niekorzystnej sytuacji?

Autor stawia również szereg pytań pomocniczych, dotyczących zarówno skali globalnej, jak i lokalnej – aglomeracji Bejrutu i odnoszących się do zjawisk społecznych, środowiskowych i przestrzennych.

Stawiając hipotezę badawczą, Autor dysertacji zakłada, że zastosowanie odpowiednich rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych może znacznie poprawić jakość życia w dzielnicach biedy, podkreślając jednocześnie potrzebę dostosowania wprowadzanych zmian do lokalnych warunków społecznych, kulturowych i środowiskowych.

Hipoteza ta została sformułowana w następujący sposób: Poprawa stanu zagospodarowania zaniedbanych dzielnic, oparta na rozwiązaniach architektonicznych i urbanistycznych dostosowanych do lokalnego kontekstu, może przyczynić się do rozwoju społecznego, gospodarczego i środowiskowego poprzez zachowanie tożsamości kulturowej, poprawę dobrostanu społeczności oraz budowanie odporności na zjawiska związane z kryzysem klimatycznym. Formułując taką hipotezę, Doktorant opiera się m.in. na założeniach, że poprawa stanu środowiska zbudowanego ma znaczący wpływ na jakość życia, a architektura i urbanistyka są kluczowymi narzędziami przekształcania zdegradowanych środowisk miejskich w miejsca atrakcyjne, funkcjonalne i integrujące lokalną społeczność. Podkreśla również skutki społeczne, gospodarcze, środowiskowe i zdrowotne transformacji, wagę interdyscyplinarnego podejścia do planowanych przekształceń, które powinny być dostosowane do lokalnych potrzeb i uwzględniać kontekst i tożsamość miejsca.

Zakres przestrzenny badań obejmuje aglomerację Bejrutu, w której zidentyfikowano 17 podupadłych dzielnic, które mogą być kwalifikowane jako slumsy i nieformalne osady,

choć mają różną genezę. Autor klasyfikuje je według ich pochodzenia, etapów rozwoju i wydarzeń, które przyczyniły się do ich powstania, wyodrębniając trzy grupy jednostek urbanistycznych, które powstały w wyniku: osadnictwa międzynarodowego spowodowanego napływem uchodźców i kształtowane były przez kolejne fale przesiedleń regionalnych; osadnictwa spowodowanego migracją z obszarów wiejskich do miejskich, powstałe w wyniku migracji wewnętrznej spowodowanej presją społeczno-gospodarczą; osadnictwa squatterskiego, powstałe w wyniku nielegalnego zajmowania gruntów. Zauważając różnorodność i spontaniczny charakter rozwoju tych dzielnic Doktorant podkreśla również ich wspólne cechy, dotyczące: lokalizacji, topografii, infrastruktury miejskiej i typologii budynków. Opierając się na kryterium lokalizacyjnym wyodrębnia ich trzy kolejne typy: dzielnice położone na wzniesieniach/zbozach wzgórz, dzielnice położone na wybrzeżu Morza Śródziemnego i częściowo nad rzeką Ghadir oraz dzielnice odizolowane od pozostałych części miasta przez bariery przestrzenne – infrastrukturalne lub w postaci innych bieda-dzielnic.

Na podstawie opisanych wyżej, właściwie sformułowanych kryteriów, Autor dokonuje trafnego wyboru obszarów do badań zjawisk zachodzących w bieda-dzielnicach. Obszary te: Hay–Al Tanak, Al-Ouzai/Jnah, Sabra and Shatila Camp, reprezentują osady różnych typów zarówno pod względem genezy powstania, jak i położenia. Delimitacja pola badań jest zatem przeprowadzona prawidłowo i szczegółowo wyjaśniona w Rozdziale 1.4.

Autor dysertacji stosuje różne metody badań, właściwe dla realizacji przyjętych celów badawczych, m.in.: badania wiedzy zastanej, mapowanie, studia terenowe, obserwacje, dokumentację fotograficzną, wywiady, analizy wielokryterialne i SWOT, analizy statystyczne i wizualizacje danych. Metody te były używane w artykułach naukowych, stanowiących podstawę dysertacji i zostały szczegółowo opisane w Rozdziale 3.

2.4. Struktura rozprawy

W strukturze dysertacji można wyodrębnić dwie zasadnicze części – część pierwszą, stanowiącą wprowadzenie do badań, obejmującą: określenie celów, wskazanie pytań badawczych, sformułowanie hipotezy, opis pola badań i luki badawczej, metodykę badań oraz syntezę artykułów badawczych, które stanowią drugą część dysertacji i zasadniczy element badań własnych Autora.

Wstęp do dysertacji poprzedzono spisem publikacji, które w niej zamieszczono, podając ich Autorów i określając jednocześnie procentowy udział Doktoranta w ich powstaniu. Cztery z pięciu zamieszczonych artykułów są opracowaniami współautorskimi, w których udział Doktoranta oceniono na 60% - 70%, co pozwala stwierdzić, że był on znaczący. Opisano również pokrótce przedmiot badań i uzasadniono potrzebę ich podjęcia. Już we Wstępie Autor formułuje cele pracy badawczej, stawia pytania badawcze i hipotezę, a następnie opisuje zakres obszarowy pracy i wyjaśnia kryteria doboru studiów przypadku. Wyjaśnia również szczegółowo strukturę dysertacji, wskazując które cele badawcze zrealizował w poszczególnych artykułach naukowych, zamieszczonych w drugiej części rozprawy.

W Rozdziale 2 Doktorant przedstawia podstawy teoretyczne prowadzonych badań i wskazuje lukę badawczą, dokonując syntetycznego przeglądu literatury z dziedziny architektury i urbanistyki oraz nauk społecznych. Opisuje slumsy, nie tylko jako typ zagospodarowania przestrzeni, ale także jako zjawisko społeczno-gospodarcze. Odnosi się do nieformalnych procesów urbanizacyjnych i gospodarczych, a także definiuje formalne i nieformalne przestrzenie miejskie w oparciu o różne formy i systemy, które można

odmiennie rozumieć: jako formacje terytorialne (slumsy/miasto), kategorie poszczególnych grup ekonomicznych (praca nieformalna i formalna), formy organizacji (ustrukturyzowane/ nieustrukturyzowane) oraz jako formy zagospodarowania miasta.

W kolejnych podrozdziałach Doktorant odnosi się do koncepcji dobrostanu mieszkańców miast i wskazuje lukę w badaniach dotyczących powiązań między zdrowiem psychicznym i fizycznym, a środowiskiem zabudowanym. Polega ona na tym, że badania dotyczące projektowania służącemu poprawie samopoczucia mieszkańców często pomijają społeczności znajdujące się w trudnej sytuacji i dzielnice biedy.

W Rozdziale 3 Doktorant szczegółowo opisuje zastosowane metody badawcze i sposoby gromadzenia danych wykorzystanych do badań, dodatkowo ilustrując proces metodologiczny i narzędzia zastosowane w trakcie badań na schematach (Il. 17 i 18). Autor uznaje, że ze względu przedmiot badań – jakość środowiska zamieszkiwania i formy urbanistyczne występujące w zaniedbanych dzielnicach Bejrutu oraz chęć zrozumienia genezy i przebiegu zachodzących w nich procesów przestrzennych i społecznych, a także na niewielki zasób dostępnych danych statystycznych, właściwe będą metody jakościowe. Cytuje tu już klasyków takiego podejścia badania przestrzeni miejskich – Kevina Lyncha, Leona Kriera, Jana Gehla i stosuje opisane przez nich metody do badania wybranych dzielnic Bejrutu.

W efekcie takiego wyboru metod badawczych, Autor dysertacji dokonuje przeglądu literatury, w tym publikacji takich jak: dokumenty urzędowe, raporty i plany; stosuje mapowanie za pomocą platform takich jak Google Earth Pro i Adobe Illustrator oraz przeprowadza dogłębne badania terenowe z wykorzystaniem dziennika terenowego, bezpośrednich obserwacji, wywiadów i dokumentacji fotograficznej. Do oceny referencyjnych, zakończonych projektów wykorzystuje narzędzia w postaci analizy SWOT i analiz wielokryterialnych. W szczegółowym opisie poszczególnych metod prowadzenia badań, Doktorant wystarczająco wyjaśnił w których artykułach zamieszczonych w dysertacji i w jaki sposób je stosował. Zamieścił również przejrzyste opracowane zestawienie ilustrujące jakie metody znalazły zastosowanie do badania poszczególnych problemów (Tab. 3).

Podsumowując można stwierdzić, że w Rozdziale 3 Doktorant przekonująco wyjaśnił, że zamieszczone w dysertacji artykuły, są wynikiem starannie zaplanowanych badań, prowadzonych wg jednej, spójnej strategii badawczej.

W Rozdziale 4 Autor przedstawia syntezę zamieszczonych w pracy 5 artykułów naukowych, opublikowanych w recenzowanych czasopismach naukowych (również za 100 pkt wg wykazu MNiSW), których był autorem lub współautorem:

1. B. B. Kalfouni, D. Wojtowicz-Jankowska, P. Lorens: „Redesigning Informal Beirut: Shaping the Sustainable Transformation Strategies”;
2. B. B. Kalfouni, D. Wojtowicz-Jankowska: “Revitalization Project of Slum Transformation: A Case Study Hay- Al Tanak, Beirut, Lebanon”;
3. B. B. Kalfouni, D. Wojtowicz-Jankowska: “Vision of Sustainable Design Concepts for Upgrading Vulnerable Coastal Areas in Light of Climate Change Impacts: A Case Study from Beirut, Lebanon”;
4. B. B. Kalfouni: “Design for well-being: From Disadvantaged to Satisfactory Built Environment, Building Places for Vulnerable Communities”;

5. B. B. Kalfouni, K. Krośnicka, P. Lorens: "Rethinking Design Priorities: Towards Human Scale and Sustaining Culture in Disadvantage Neighbourhoods. A Case Study from Beirut".

W rozdziale tym dokonano również odniesienia poszczególnych tekstów do problemów omówionych wcześniej w dysertacji: Artykuł 1 – rozdział 2, Artykuł 2 – rozdział 1, Artykuł 3 – rozdział 1, Artykuł 4 – rozdziały 1, 2, 3 oraz Artykuł 5 – rozdział 2 i podkreślono obszary wiedzy, które zostały poddane krytycznej analizie, a także te, które pozostają niedostatecznie opracowane. Każdy z artykułów opisany został wg tego samego klucza – podano pytania badawcze, zastosowane metody i wyniki badań, same artykuły zamieszczono w drugiej części pracy. Taka synteza treści dodatkowo uwypukla spójny aparat badawczy i wzajemne powiązania między poszczególnymi tekstami. Pierwszy artykuł stanowi ramę dla całego badania, wyznaczając podstawy dla kolejnych szczegółowych analiz. Określono w nim rolę architektury i urbanistyki w promowaniu restrukturyzacji bieda-dzielnic, ze szczególnym uwzględnieniem wzajemnego oddziaływania między poprawą zagospodarowania, a rozwojem społeczno-gospodarczym i środowiskowym. W drugim artykule przedstawiono możliwe ramy interwencji urbanistycznej, mającej na celu poprawę warunków w śródmiejskim slumsie i wzmocnienie odporności miejskiej (studium przypadku dzielnicy Hay Al-Tanak). W trzecim zbadano możliwe działania stosowane w procesach przekształceń osiedli nadmorskich, w kontekście potrzeby ich dostosowania do wyzwań klimatycznych (przypadek dzielnicy Al-Ouzai/Jnah). W obu tekstach skoncentrowano się na trudnych kwestiach środowiskowych i działaniach adaptacyjnych do zmian klimatu. W artykule czwartym analizie poddano wpływ modernizacji w skali urbanistycznej na dobrostan mieszkańców, uwzględniając aspekty psychologiczne i fizyczne (studia przypadków dzielnic Sabra i Shatila), a w piątym podkreślono rolę ochrony dziedzictwa kulturowego w transformacji miejskiej i jego znaczenie dla budowania integracji społecznej, poczucia więzi z miejscem i lokalnej tożsamości (przypadek dzielnicy Sabra).

Część ogólna opisująca badania, zamknięta została dyskusją i weryfikacją hipotezy (Rozdział 5), a następnie wnioskami (Rozdział 6), diagnozą potencjalnych zagrożeń procesów naprawczych i wskazaniem do przyszłych badań (Rozdział 7) oraz podsumowaniem (Rozdział 8). Potwierdzeniem przeprowadzonych badań są załączone artykuły, których Recenzentka nie ocenia jako samodzielnych opracowań naukowych, jako że były już wcześniej publikowane w recenzowanych czasopismach i przeszły proces weryfikacji jako samodzielne opracowania. Całość – część ogólna i artykuły, stanowi spójny materiał, o logicznej konstrukcji, wspólnych, właściwie dobranych metodach badawczych i wpisujący się w zdiagnozowaną lukę badawczą.

W Rozdziale 5 Doktorant odnosi wyniki badań do szerszego kontekstu, literatury przedmiotu, debat akademickich i praktycznych, wskazując odpowiedzi udzielone w artykułach na postawione we Wstępie pytania badawcze. Wykazuje również, że przeprowadzone i opisane w artykułach badania potwierdzają postawioną hipotezę, że zastosowanie odpowiednich rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych może znacznie poprawić jakość życia w dzielnicach biedy, a wprowadzane zmiany muszą być dostosowane do lokalnych społeczności, warunków społecznych, kulturowych i środowiskowych na każdym poziomie planowanych zmian – w skali architektonicznej, urbanistycznej i ponadlokalnej. Dla jasności wyводу, w zakresie porównania wyników badań (skoncentrowanych na Bejrucie) z powszechną debatą na temat transformacji tkanki urbanistycznej, szczególnie w ubogich dzielnicach miast, Doktorant odnosi się do czterech

aspektów rozwoju i funkcjonowania miast: zrównoważonego rozwoju, odporności miejskiej, rozwoju gospodarczego i tożsamości kulturowej oraz wykorzystywania potencjału mieszkańców nieformalnych dzielnic w lokalnej polityce. Szczególnie w tym ostatnim wątku Autor dysertacji podejmuje interesującą dyskusję z innymi badaczami.

Wnioski wyciągnięte w Rozdziale 6 rozprawy doktorskiej należy uznać za prawidłowe, wynikające z szerokiego rozpoznania 18 udanych interwencji architektonicznych i urbanistycznych, chociaż można odnieść wrażenie, że stanowią one częściowo powtórzenie już wcześniej opisanych treści. Być może w tej części dysertacji wystarczyło się ograniczyć do zamieszczenia syntetycznie zredagowanych na zamknięcie podrozdziału wniosków, odniesionych do poszczególnych artykułów (w kolejności wyliczenia):

1. Odpowiednio zastosowane w procesach restrukturyzacji ubogich dzielnic narzędzia architektoniczne i urbanistyczne są generatorem pozytywnych zmian, które przyczyniają się do tworzenia potencjału na poziomie społecznym, gospodarczym i środowiskowym.
2. Poprawa zagospodarowania i warunków społecznych w slumsach, położonych w centrum miasta, poprzez zrównoważone interwencje projektowe i programy przekształceń przestrzennych, sprzyja integracji lokalnych społeczności i podnosi odporność na kryzysy całego Bejrutu.
3. Zrównoważone rozwiązania projektowe i strategie rozwoju obejmujące działania z zakresu projektowania urbanistycznego, architektonicznego i krajobrazu, skutecznie odpowiadają na wyzwania związane ze zmianami klimatycznymi i tworzą atrakcyjne i sprawiedliwe środowisko miejskie w ubogich dzielnicach nadbrzeżnych.
4. Narzędzia z dziedziny architektury i urbanistyki odgrywają kluczową rolę w transformacji dzielnic znajdujących się w niekorzystnej sytuacji, które cierpią z powodu złej jakości środowiska zbudowanego, znacznie poprawiając dobrostan mieszkańców, zarówno w aspekcie zdrowia fizycznego, jak i psychicznego.
5. Uwarunkowania kulturowe mają kluczowe znaczenie dla kreowania miejsc przyjaznych do życia, a skupienie się na działaniach kulturalnych sprzyja integracji społecznej i dialogowi między różnorodnymi społecznościami. Transformacja dzielnic znajdujących się w niekorzystnej sytuacji wymaga uwzględnienia aspektów kulturowych lokalnych społeczności w procesach rozwoju.

Za bardzo wartościowe, odpowiadające celowi dysertacji, należy uznać sformułowane w tym rozdziale „Rekomendacje”, obejmujące zalecenia z różnych sfer funkcjonowania miast – przestrzennej, środowiskowej, społecznej, gospodarczej, technicznej, politycznej i administracyjnej. Autor uwzględnia w nich nie tylko syntezę najważniejszych koncepcji i strategii stosowanych na całym świecie, ale przede wszystkim koncentruje się na lokalnym kontekście – ubogich społecznościach zamieszkujących aglomerację Bejrutu, podkreślając potrzebę zapewnienia godnych warunków zamieszkiwania nie tylko osobom zamożnym, ale wszystkim mieszkańcom. Należy w tym miejscu stwierdzić, że cel badań polegający na określeniu możliwości i kierunków poprawy stanu zagospodarowania zaniedbanych dzielnic, położonych w obszarze aglomeracji Bejrutu, poprzez zastosowanie odpowiednich narzędzi architektonicznych i urbanistycznych, które mogłyby spowodować poprawę jakości życia ich mieszkańców, został zrealizowany.

Podkreślenia wymaga również fakt zauważenia przez Doktoranta w Rozdziale 7 potencjalnych ograniczeń rekomendowanych przekształceń. Świadomość trudności we wdrażaniu procesów odnowy ubogich dzielnic, związanych nie tylko z problemami przestrzennymi czy technicznymi, ale też społecznymi, politycznymi i finansowymi świadczy o doskonałej znajomości badanych zagadnień i szerokim, wielowątkowym ujęciu problemu badawczego. Pozwoliła również na prawidłową diagnozę dotyczącą wskazań do kontynuowania badań, szczególnie w zakresie: dostosowania polityk miejskich do szczególnych problemów występujących w ubogich dzielnicach, określenia ich potencjału inwestycyjnego, własności gruntów i budynków w kontekście nieformalnych form zagospodarowania, roli różnych interesariuszy (rządu, sektora prywatnego, organizacji pozarządowych, lokalnych społeczności) i oddolnych, nieformalnych inicjatyw oraz partycypacji społecznej w procesach przekształceń, a także możliwości wdrażania nowych technologii do diagnozy stanu istniejącego badanych obszarów.

2.5. JĘZYK I POPRAWNOŚĆ UŻYTYCH POJĘĆ I TERMINÓW, CZYTELNOŚĆ WYWODU

Praca jest napisana poprawnym czytelnym i komunikatywnym językiem, stosowane pojęcia są zrozumiałe, chociaż być może niektóre wymagałyby wyjaśnienia dla nieprofesjonalistów. Cały wywód przeprowadzono logicznie i spójnie, co zapewne nie było zadaniem łatwym wobec konstrukcji opartej na wykorzystaniu 5 artykułów badawczych.

2.6. OPRAWA GRAFICZNA PRACY

Materiał ilustracyjny, stanowi ważną część dysertacji i jest jej cennym dopełnieniem. Ilustracje są opracowane starannie i komunikatywnie, logicznie umieszczone w tekście. Zrozumienie tekstu ułatwiają autorskie schematy i zestawienia tabelaryczne.

2.7. LITERATURA

Dysertacja jest dobrze podbudowana odpowiednią literaturą naukową, nie tylko z dziedziny nauk inżyneryjno-technicznych, ale również społecznych. Bibliografia obejmuje 106 pozycji literaturowych, na które składają się: pozycje zwarte, artykuły w czasopismach oraz strony internetowe. Dobór literatury wykazuje bardzo dobrą orientację Doktoranta w przedmiocie badań dotyczących podjętego tematu. Źródła wskazane w bibliografii dobrane są poprawnie, odpowiadają tematycznie zarówno dyscyplinie architektura i urbanistyka jak i treści pracy.

3. OCENA MERYTORYCZNA PRACY, PODSUMOWANIE

Procedowana rozprawa doktorska jest napisana na bardzo dobrym poziomie merytorycznym. Tytuł dobrze ilustruje jej zawartość, podobnie jak nazwy poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Struktura pracy jest przejrzysta i logiczna. Zastosowane metody badawcze są adekwatne do przedmiotu i celu pracy. Hipoteza badawcza została potwierdzona, założony cel badawczy został zrealizowany, a przedstawione badania dały odpowiedź na postawione pytania badawcze. Stosowana terminologia jest zgodna z ogólnie przyjętą w tej dziedzinie wiedzy. Dobór literatury jest właściwy i wystarczający dla właściwego rozpoznania badanych problemów.

Badania przeprowadzone w trakcie dysertacji doktorskiej są indywidualnym osiągnięciem autorskim, opartym na zbiorze opublikowanych i powiązanych artykułów naukowych, które w większości są opracowaniami współautorskimi (jednak ze znaczącym, co najmniej 60% udziałem Doktoranta). Doktorant wykazał się: umiejętnością zdefiniowania wspólnego dla tych artykułów problemu badawczego, prawidłową delimitacją pola badań, zidentyfikowaniem zjawisk zachodzących w analizowanych obszarach oraz określeniem, katalogu działań, które powinny być w nich podejmowane. Wnioski wynikające z dysertacji, mogą posłużyć do przygotowywania programów działań strategicznych, polityk miejskich, czy projektów przekształceń, dostosowanych do potrzeb mieszkańców ubogich części miast, nie tylko w Bejrucie, ale w szerszej skali – regionu, Bliskiego Wschodu, czy nawet w innych częściach Świata.

4. WNIOSEK KOŃCOWY

Doktorant wykazał się ogólną wiedzą teoretyczną, samodzielnym podejściem do pracy badawczej, znajomością metod badawczych stosowanych w naukach technicznych oraz oryginalnym wnioskowaniem podjętego problemu naukowego. Uwagi zamieszczone w recenzji nie podważają pozytywnej oceny merytorycznej przedstawionej rozprawy doktorskiej i jej wysokich walorów naukowych.

Reasumując – rozprawa doktorska Pana Bahaa Bou Kalfouni, pt.: “Transformation of Disadvantaged Neighbourhoods: Urban Design and Architecture Dimensions of Shaping Liveable, Equitable and Resilient Settlements. The Case of Beirut” – tytuł w jęz. polskim: „Transformacja osiedli zmarginalizowanych: wymiar urbanistyczny i architektoniczny kształtowania przyjaznych do życia, sprawiedliwych i odpornych osiedli. Przypadek Bejrutu”, przygotowana pod kierunkiem Promotora prof. dr hab. inż. arch. Piotra Lorensa, jest zgodna z przyjętymi standardami dla pracy doktorskiej w dziedzinie nauk technicznych oraz dyscyplinie naukowej architektura i urbanistyka. Przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska spełnia wymogi zgodne z ustawą z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t. j. D.U. z 2024 r. poz. 1571), w związku z powyższym wnoszę o jej przyjęcie i dopuszczenie do dalszych etapów postępowania w sprawie nadania stopnia doktora.

Dr hab. inż. arch. Małgorzata Mirecka